

Opracowała: Maria Szczepańska

OKRESY I FAZY ROZWOJU TWÓRCZOŚCI PLASTYCZNEJ DZIECKA

Dziecko od pierwszych lat życia, nie umiejąc swych myśli i odczuć wyrazić mową czy pismem, usiłuje je wypowiedzieć za pomocą rysunku. Proste, naiwne wypowiedzi plastyczne dziecka są pełne wyrazu i posiadają swój niepowtarzalny urok. Dziecko nie zna i nie może znać praw kompozycji, nie buduje obrazów w oparciu o prawa rysunkowe czy malarskie, lecz realizuje je w sposób odruchowy, prosty w oparciu o intensywną koncepcję psychiczną.

Dziecko bawi się powstawaniem nowych form i barw, pasjonuje je proces tworzenia, dzięki któremu powstaje coś zaskakującego, coś co powstaje z odruchu, instynktownie i podświadomie. Notuje w "języku plastycznym" z dużą swobodą tylko zapamiętaną część zjawiska, przeżywając podczas tego radość twórczą, która je pobudza do dalszej zabawy formami i barwami. Rysunek dziecka jest wyrazem jego przeżyć i wiedzy o świecie.

Dzieci całego świata rysują jednakowo, ich schematy rysunkowe nie różnią się niczym zasadniczym. Procesy ekspresji (uzewnętrzniania) i percepcji (pojmowania świata) to dwie zasadnicze formuły aktywności dzieci, bardzo ważne z punktu widzenia wychowawczego i społecznego. Ekspresja jest jednocześnie wyjściem ku światu, ku ludziom. Percepcja jest sposobem przyjmowania świata konkretnego i zewnętrznego. Dziecko elementy świata materialnego i społecznego przyjmuje, lecz przetwarza je w sposób indywidualny. W wyniku tych procesów wzajemnie zależnych i uzupełniających się, dokonuje się rozwój dziecka. Wytwory artystyczne dzieci mówią nam bardzo wiele. Dziecko ujawnia w nich bez obaw swą osobowość. Twórczość artystyczna jest dla niego czymś więcej niż spędzeniem czasu; jest sensowną formą wypowiedzenia się, jest też sposobem wyodrębnienia z otoczenia tych elementów, z którymi dziecko identyfikuje się oraz organizowaniem ich w sensowną całość. Sztuka jest więc dla dziecka czymś ważnym, istotnym zarówno dla procesów myślenia, rozwoju percepcyjnego i emocjonalnego, jak i dla rosnącej świadomości społecznej.

Twórczość plastyczna jest dynamiczną aktywnością. M. Paranowska - Kwiatkowska definiuje pojęcie „twórczości plastycznej” jako kształtowanie

przez dziecko materiału plastycznego w sposób swoisty i samodzielny. Uważa, że w wyniku własnej aktywności dziecka powstają liczne wytwory plastyczne takie jak: rysunki, malowanki, ulepianki, wydzieranki. W początkowym okresie rozwoju, twórczość plastyczna ma charakter impulsywny. Dzieci drogą manipulowania i eksperymentowania materiałem tworzą coś, co nie ma jeszcze żadnego określonego znaczenia.

Często do swojej twórczości dziecko wprowadza elementy z otoczenia, które wywarły na nim silne ułożenie negatywne lub pozytywne. Maria Żebrowska określa wytwory dziecka mianem „sztuki dziecka”. Uważa, że twórczość dziecka posiada ogromne walory artystyczne jak: zwięzłość, wyrazistość, uproszczony styl, oryginalną kolorystykę oraz kompozycję.

W trakcie twórczości plastycznej dziecko po swojemu ukazuje przeżycia, odczucia i pragnienia. Dziecko emocjonuje się odkrywaniem nowych barw, kształtów w otoczeniu i świecie przyrody. Dziecko tworzy swoje malarskie komplikacje z urzekającą szczerością i prostotą.

Temat swojej pracy dziecko czerpie z realnego otoczenia. Stosuje w swojej twórczości bardzo bogatą kolorystykę. Maluje, rysuje to co wie o świecie, o przedmiotach, a nie to widział. U dziecka przedszkolnego, kolorystyka góruje nad wszystkimi elementami rysunku. Kładąc farby na papier, łącząc je uzyskuje bardzo ciekawe kolorystyczne zestawienia. Według dziecka świat jest tym ładniejszy, im bardziej kolorowy, dlatego barwy odgrywają taką ogromną rolę w jego twórczości plastycznej. Przejście do szarych kolorów doprowadza dziecko do wyrzeczenia się tych niezwykłych przeżyć, jakie dostarcza żywa, piękna kolorystyka. Kartka papieru to typowa scena dziecka. Na niej „mały artysta” wyraża swoje nastroje, kształtuje świat swoich niezwykłych marzeń, należy więc zapewnić mu dużą swobodę w sensie wyboru środków ekspresji oraz stylu pracy. Wtwory plastyczne dziecka są wiernym obrazem całej jego osobowości, a niekiedy rzeczywiście wyrażają głębię przeżyć. Każdy z nich odzwierciedla indywidualne zdolności, poziom fizycznego rozwoju oraz smak estetyczny, pragnienia, wzruszenie i myśli dziecka.

Wyodrębniamy następujące fazy rozwoju twórczości plastycznej dzieci i młodzieży:

- stadium bazgrot,
- stadium przedschematyczne,
- stadium schematyczne,
- okres grup rówieśniczych,
- stadium pseudonaturalistyczne,
- sztuka w okresie dojrzewania,
- rozwój poczucia estetyki.

STADIUM BAZGROT

Dla zrozumienia dziecka jest sprawą bardzo ważną, aby bazgranie rozpatrywać jako element ogólnego rozwoju. Rozwój intelektualny i emocjonalny dziecka w tym stadium znajduje odzwierciedlenie w jego twórczości. Z zapałem zajmuje się ono bazgraniem, a jednocześnie jest dość elastyczne, aby modyfikować swe ruchy, gdy nowe doświadczenia wymagają takiej zmiany. Czerpie zadowolenie ze swego rozwoju kinestetycznego, w którym bazgranie odgrywa istotną rolę i stopniowo uzyskuje kontrolę wzrokową nad stawianymi przez siebie znakami w swej twórczości dziecko potrafi być niezależne i nie poddawać się wpływowi zewnętrznym. Małe dziecko swobodnie bada swe otoczenie różnymi zmysłami, a niektóre doświadczenia znajdują odzwierciedlenie w jego bazgrołach wówczas, gdy zaczyna nadawać im nazwy. Rysunki dziecka w stadium bazgrania przechodzą znaczną ewolucję:

początkowo, gdy dziecko ma około 2 lat, **bazgroty** składają się z przypadkowych znaków; po upływie około 6 miesięcy ruchy jego stają się coraz bardziej płynne i kontrolowane, gdy zaś zaczyna nadawać nazwy swym rysunkom, stają się one znacznie bardziej złożone. W malowaniu farbami występują stadia ściśle odpowiadające stadium rysowania kredką; posługiwanie się barwami sprawia dziecku w stadium nazywania bazgroł szczególną radość. Z przyjemnością posługuje się również różnymi materiałami trójwymiarowymi. W tym okresie życia niezmiernie ważne jest kształtowanie się jego postawy względem samego siebie, a także poczucia, że świat to miejsce, w którym życie jest pasjonujące i ciekawe.

STADIUM PRZEDSCHEMATYCZNE

Twórczość plastyczną dzieci w okresie pierwszych prób przedstawiania można uważać za bezpośrednie odzwierciedlenie ich osobowości. Rysunki i malowidła dziecka są nie tylko zapisem jego pojęć, uczuć oraz spostrzeżeń dotyczących otoczenia, lecz ponadto pozwalają osobie dorosłej, odznaczającej się odpowiednią wrażliwością, lepiej zrozumieć dziecko. W moich rozważaniach staram się traktować twórczość plastyczną jako jeden z istotnych komponentów ogólnego rozwoju dziecka. Sztuka nie tylko umożliwia nam zrozumienie go lecz także stwarza sposobność przyczyniania się do jego rozwoju przez odpowiednie zorganizowanie wychowania plastycznego. Mam tu na myśli coś znacznie ważniejszego niż zmienianie zewnętrznego wyglądu

samych rysunków; interesuje mnie cały czas proces tworzenia. Nie możemy pozytywnie oddziaływać na zachowanie dziecka dostarczając mu takich wzorów czy metod naśladowania, które pozwoliłyby mu uzyskać „lepiej wyglądający” wytwór. Zmiana w wytworze powinna być wynikiem zmian w myśleniu, odczuwaniu i spostrzeganiu dziecka. Dzięki temu procesowi zachodzą zmiany w zachowaniu i wzorcach rozwojowych dziecka.

Zajęcia plastyczne zajmują bardzo ważne miejsce w amerykańskim systemie wychowawczym, zwłaszcza w dziedzinie rozwoju percepcyjnego – to znaczy coraz lepszego uświadamiania sobie otaczających nas rzeczy, postrzeganych wszystkimi zmysłami; w dziedzinie rozwoju twórczego – kształtowania takich cech jak wyobraźnia oraz oryginalność i giętkość myślenia; wreszcie w dziedzinie rozwoju emocjonalnego – umiejętności radzenia sobie w nowych sytuacjach, zdolność wyrażania zarówno przyjemnych, jak i przykrych uczuć. W mniejszym stopniu zajęcia plastyczne dostarczają także dzieciom okazji do rozwoju w dziedzinach intelektualnej, społecznej i estetycznej. Większość dzieci, które rozpoczynają naukę w szkole znajduje się w stadium pierwszych prób przedstawiania. Jest zatem konieczne, aby te pierwsze doświadczenia plastyczne miały dla nich duże znaczenie. To, co dzieje się w szkole, jest w dużej mierze dyktowane przez społeczeństwo dorosłych w którym żyjemy.

STADIUM SCHEMATYCZNE

Wytwory dzieci w stadium schematycznym zdaje się w pewnej mierze cechować większa sztywność niż rysunki i malowidła młodszych twórców. Zdaję sobie sprawę, że dziecko strukturalizuje swoje procesy myślowe w taki sposób, aby mogło zacząć organizować i rozumieć stosunki panujące w jego otoczeniu. Nie jest to krok wstecz. Dziecko zaczyna strukturalizować swoje rysunki i malowidła, aby stworzyć podstawę zmian i reorganizacji pracy. Myślenie twórcze nie jest myśleniem zdeorganizowanym; jest to raczej zdolność przedefiniowania i reorganizowania w swobodny sposób tych form i elementów, które są już znane. Myślenie abstrakcyjne operuje wyłącznie symbolami, a w stadium schematycznym dziecko zaczyna zmierzać w tym kierunku. Niezbędne jest ciągle zachęcanie dziecka do szukania i wypróbowania nowych metod tworzenia. Niekiedy dzieci próbują naśladować się wzajemnie, zwłaszcza jeśli jedno otrzymało przed chwilą pochwałę, a inne także chciałoby na nią zasłużyć. Pozytywne uwydatnianie różnic oraz chwalenie nonkonformizmu i eksperymentowania zachęci do twórczego myślenia. Samodzielny wysiłek twórczy dziecka trzeba zaakceptować bez względu na to, jak skromny wydaje się sam wytwór.

Ugruntowanie pozytywnej opinii o samym sobie, umacnianie zaufania do własnych sposobów ekspresji, dostarczanie okazji do konstruktywnego myślenia

dywergencyjnego – takie powinny być podstawowe cele programu wychowania plastycznego.

OKRES GRUP RÓWIEŚNICZYCH

Jedną z największych potrzeb dziecka w tym okresie – to odnalezienie siebie samego, zdanie sobie sprawy z własnych możliwości i rozbudowanie swoich kontaktów z grupą rówieśniczą. Inną potrzebą każdego dziecka jest odkrycie własnego, osobistego stosunku do otoczenia oraz do przedmiotów i materiałów, które składają się na to otoczenie. Nie istnieje żadna skrócona metoda rozwijania zdolności percepcyjnych czy zdolności twórczych. Chociaż zakres różnic indywidualnych może być bardzo duży, to jednak na wytwór końcowy należy patrzeć tylko jako na przejaw rozwoju danej jednostki. Standardy wartości nie powinny nigdy pochodzić od nauczyciela ani też wpływy grupy nie mogą być tak silne, aby narzucały określony rodzaj czy typ wytworu. We wcześniejszym, schematycznym stadium dzieci wielokrotnie powtarzały ten sam symbol. Teraz jednak to powtarzanie form powinno stopniowo zanikać, dając miejsce rozwojowi nowych form czy kształtów. Zastosowanie innych, nie znanych jeszcze materiałów może mieć często korzystny wpływ na jakość rysunków czy malowideł. Dzieci, które wykonują kolaże z różnych materiałów mogą stać się znacznie bardziej świadome rozmaitych faktur i form, a także potrafią przenieść tę świadomość na inny środek ekspresji – farby. Zajęcia plastyczne powinny przyczyniać się do rozwoju indywidualnej ekspresji i myślenia twórczego.

STADIUM PSEUDONATURALISTYCZNE

Stadium to charakteryzują szybkie przemiany zachodzące w stosunku dziecka do samego siebie i swego otoczenia. Dziewczeta dowiadują się o swej roli kobiety i próbują za wszelką cenę być ładne i powabne. Chłopcom zaczyna się zmieniać głos i większość z nich stara się być prawdziwymi mężczyznami. Dorastająca młodzież chce być lubiana nie tylko przez swych rówieśników, potrzebuje także, i wymaga szacunku oraz uwagi ze strony dorosłych. Rozwój świadomego stosunku do otoczenia czyni ją czasem w sposób bolesny świadoma istniejącej rzeczywistości. Naturalistyczne widzenie świata odzwierciedlają rysunki przedmiotów i postaci. Zanika typowy schemat rysunku, jaki mogliśmy oglądać we wcześniejszych stadiach rozwojowych; dla pewnej kategorii dzieci szokujący bywa rozdzźwięk pomiędzy poczuciem, że są już prawie dorosłe a widokiem ich rysunków. Podkreślałem już, że rozwój twórczości jest istotnym celem programu zajęć plastycznych w szkole. Jest to

szczególnie ważne w okresie od 12 do 14 roku życia. Dziecko staje się w tym czasie znacznie bardziej krytyczne wobec własnych wytworów, a presja, by zachowywało się tak, jak dorośli lub zgodnie ze standardami zachowania grupy może tłumić potrzeby ekspresji twórczej.

Nauczyciel przedmiotów plastycznych odgrywa przeto istotną rolę w rozwoju indywidualności twórczej uczniów, dostarczając okazji do ujawnienia i wykorzystania ich zainteresowań. W pracowni plastycznej powinna panować atmosfera swobody i tolerancji, która stwarzałaby klimat zachęty dla eksperymentowania. Warto podkreślić, że każda praca, w którą dziecko się zaangażuje powinna być bezwzględnie akceptowana przez dorosłych, bez względu na to czy spełnia ich oczekiwania.

Wiek 12-14 lat jest w procesie rozwoju wyjątkowo ważny także z tego względu, iż dla wielu dzieci jest to ostatni kontakt z doświadczeniami artystycznymi w szkole. Niestety, amerykański system oświatowy zorganizowany jest wadliwie. Okazje do wyrażania własnych przeżyć i emocji, jakich dostarczają zajęcia plastyczne są niedostępne większości dzieci starszych szkół średnich. Żywotną sprawą staje się przeto zapal do tworzenia i zaangażowania sprawami sztuki nauczycieli tych klas.

SZTUKA W OKRESIE DOJRZEWANIA

Uczeń 15 czy 17 letni jest krytyczny w stosunku do siebie, idealizujący i posiada poczucie swego związku ze społeczeństwem. Żaden z dwu nastolatków nie jest taki sam, mają jednak wspólne sprawy, które ich obchodzą. Większość uczniów nie ma możliwości lub okazji wyboru zajęć plastycznych, a te, które się im oferuje, często nie odpowiadają ich potrzebom. Plastyka winna dostarczyć uczniowi możliwości wyrażenia swych przeżyć i uczuć oraz poczucia, że sztuka odgrywa ważną rolę w życiu jego i innych ludzi.

Plastyka – to przedmiot umożliwiający korzystne przełamanie powszechnej rutyny szkolnej, której przejawem są m. in. oceniania i sprawdzanie wiedzy uznanej przez nauczyciela za istotną. Uczniowie i ich otoczenie stanowią znakomite źródła wartościowych pomysłów artystycznych, mogących stać się bodźcami dla społeczności szkolnej. Prace plastyczne wykonane przez uczniów, którzy ukończyli już szkołę podstawową mogą mieć zastosowane w meblarstwie, tkactwie, fotografii, garncarstwie itp. Jednakże wiele źle ukierunkowanego wysiłku poświęca się na bezwartościowe zajęcia typu: łatwo to zrobić, naśladowując tylko wzór (zrób to sam). Wiele czasu w ramach zajęć winno się poświęcać na wpajanie uczniom, by uczynili z plastyki rodzaj twórczości zawsze obecnej w ich życiu. Twórca ogarnąć musi całość procesu powstawania produktu artystycznego, od narodzin pomysłu począwszy, poprzez rozwiązywanie problemów natury techniczno-materiałowej do nadania mu

postaci końcowej, noszącej indywidualne cechy twórcy. Każda forma aktywności twórczej powinna odzwierciedlać osobowość artysty. Wychowanie przez sztukę służyć winno zachowaniu emocjonalnego związku z dziełami sztuki, tak trudnemu do utrzymania w epoce kultu nowoczesności i techniki.

POSUMOWANIE

Prawie każde dziecko cieszy możliwość wykazania aktywności twórczej. Zarówno dziecko przedszkolne, szóstoklasista czy też młodzieniec ze szkoły średniej widzą w plastyce coś, co przynosi radość. Stwierdzić należy z żalem, że nas system szkolny zorganizowany jest w sposób, który stopniowo pozbawia większość dzieci okazji do rysowania, malowania oraz konstruowania. Oglądanie rysunków dziecięcych jest zawsze przyjemne, odznaczają się one bowiem świeżością spojrzenia, które jest istotą dzieciństwa. Zwłaszcza małe dzieci wyrażają swe pomysły i uczucia ze szczerością, która niemal peszy dorosłych.

Każde dzieło zatem jest odzwierciedleniem uczuć, zdolności intelektualnych oraz wrażliwości percepcyjnej. Mimo, iż dzieci równią się znacznie między sobą, istnieją ogólne cechy rozwoju typowe dla danego wieku, co sprawia, że wytwory plastyczne dzieci zmieniają się również, choć w dający się przewidzieć sposób.

Przemiany jakie zachodzą w wytworach artystycznych są bezpośrednim odzwierciedleniem przeobrażeń dokonujących się w samym dziecku; wszystkie zmienne, które prowadzą do powstania różnic indywidualnych, różnych osobowości i zainteresowań wpływają także na utwory artystyczne.

Nauczyciele i rodzice powinni starać się analizować prace dzieci, rozmawiać z nimi o ich uczuciach. To dobry sposób, aby dowiedzieć się, co wzbudza w nich lęk czy radość, czy mają jakieś problemy, czego nie lubią, a za czym przepadają.

Rysunek jest też ważnym źródłem informacji o rozwoju dziecka. Analizować należy nie tylko jego prace, ale również technikę rysowania. Zaniepokoić rodziców powinno:

- a) za mocne lub za delikatne linie, brak połączeń między poszczególnymi fragmentami rysunku,
- b) wyraźne wychodzenie poza linie podczas kolorowania obrazka,

- c) brak umiejętności odwzorowywania rysunku i rysowania na zadany temat,
- d) duża niechęć do rysowania, mimo wielokrotnego zachęcania i podawania mu rozmaitych przyborów plastycznych,
- e) bohaterowie rysunków to głównie postacie negatywne, złe, które budzą lęk.

Problemy z rysowaniem mogą świadczyć o zaburzeniach w rozwoju, kłopotach w relacjach z rówieśnikami, mogą też być pierwszym objawem dysleksji. Dlatego też, jeżeli zauważymy coś niepokojącego warto udać się do psychologa. On potwierdzi lub wykluczy nasze podejrzenia. A w razie konieczności zaleci odpowiednie ćwiczenia. Im wcześniej wykryje się jakieś problemy i zacznie się z nimi walczyć, tym większa szansa, że dziecko w szkole uniknie kłopotów.

LITERATURA

1. W. Lowenfeld L. Brittain , *Twórczość a rozwój umysłowy dziecka* , WSiP, Warszawa 1977
2. M. Wilczkova , *Wspólnie odkrywamy świat*, Nasza Księgarnia , Warszawa 1979
3. S.Popek , *Analiza twórczości plastycznej dzieci i młodzieży* , WSiP, Warszawa 1978
4. M. Parnowska-Kwiatkowska , *Bazgrota i rysunek dziecka* , Nasza Księgarnia , Warszawa 1960
5. S. Szuman , *Rysunki i malowanki dzieci* , PZWS, Warszawa 1969